

MONTESQUIEU’NÜN İKLİM TEORİSİ

Mustafa KARNİBÜYÜK*

Öz

Sosyal bilimlerin ele aldığı konular son derece karmaşık, dinamik ve değişken olguları içinde barındırır. Ele alınan olayları bilimsel bir çerçevede değerlendirebilmek için üç unsura ihtiyaç vardır. Bu unsurlar; zaman, mekân ve insandır. Bu unsurlardan biri eksik olduğunda bilimsel bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Tarihsel olaylar genellikle zaman boyutunda ele alınmaktadır. Mekân boyutu göz ardı edilmektedir. Ancak, olayların üzerinde gerçekleştiği mekânın önemi fark edilmiş ve bazı önemli düşünürler tarafından da ele alınmıştır. Ancak bu boyut ele alınırken daha somut bir ifade biçimi olan coğrafya kavramı kullanılmıştır. Tarih boyunca sosyal olgular ile coğrafya arasındaki ilişki düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Antik Yunan’dan günümüze kadar bu alanda pek çok düşünce geliştirilmiştir. Batı medeniyetinde bu düşünceleri sistemli bir şekilde ortaya koyan Montesquieu olmuştur. Olgular arasında nedensel bir ilişki olduğunu savunan Montesquieu, coğrafya ile sosyal olgular arasındaki ilişkiyi de bu bağlamda kurmuştur. Coğrafi faktör olarak iklimi öne çıkaran Montesquieu, iklimi geniş bir anlamda kullanarak “İklim Teorisi”ni geliştirmiştir. Makalede Montesquieu’nün bu teorisinin siyaset biliminin birtakım problemlerine verdiği cevaplar ele alınmıştır. Makalede ayrıca bu cevaplar hakkında geçmişten günümüze bazı yazarların görüşlerine yer verilmiştir. Makale sonucunda, teknolojik ilerleme ile birlikte göz ardı edilen coğrafya faktörünün Siyaset bilimi çerçevesinde yeniden ele alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Toplum, Coğrafya, İklim, Montesquieu.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, kamibuyuk@gmail.com

Montesquieu's Climate Theory

Abstract

Topics covered by social sciences include highly complex, dynamic and variable phenomena. Three factors are needed to evaluate the events in a scientific way. These elements are; time, space, and people. When one of these elements is missing, it is not possible to make a scientific assessment. Historical events are often handled in terms of time. But the extent of the space is overlooked. However, the importance of the place where the events took place was recognized and considered by some important thinkers. However, when this extent is analyzed, the concept of geography, which is a more concrete form of expression, has been used. Through out history, the relationship between social phenomena and geography has attracted the attention of thinkers. Many ideas have been developed in this area from ancient Greece to the presentday. Montesquieu was a systematic way of expressing these thoughts in Western civilization. Montesquieu, who argued that there is a causal relationship between the phenomena, also established the relation between geography and social phenomena in this context. Montesquieu, who emphasized climate as a geographical factor, has developed "Climate Theory" by using climate in a broad sense. In this article, the answers of Montesquieu's theory to some problematics of political science are discussed. In this article, some writers opinions are given about these answers from the past to the present. As a result of the article, it has been concluded that the geography factor which is ignored along with technological progress should be reconsidered within the framework of Political Science.

Keywords: Politics, Society, Geography, Climate, Montesquieu.

Giriş

Sosyal bilimlerin kendine has zorlukları vardır. İncelenen konuların önemli bir bölümü değişken ve dinamik olguları içinde barındırır. Objektif, değer yargısı içermeyen tanımlamalar yapmak oldukça zordur. Bununla birlikte tarihsel olayları sosyal bilimler çerçevesinde bilimsel olarak açıklayabilmek için olaylar içinde üç ana unsuru aramak gerekmektedir; zaman, mekân ve insan. Bu unsurlar gerekli oldukları gibi bu unsurlardan hiçbiri birbirinden bağımsız düşünülemez.

Sosyal ve siyasal olayları ele alırken de söz konusu unsurlara dikkat edilmelidir. Ancak genel kabul, sosyal ve siyasal olgu ve olayların özelliklerini tarih içinde yani zaman boyutu içinde kazandığı yönünde olmuştur. Bu nedenle bu olgu ve olayları anlayabilmek ve açıklayabilmek için öncelikle tarihe başvurulması gerektiğine inanılmıştır. Bu genel kabule karşın olaylarla ilgili tüm ilişkilerin mekân boyutu içerisinde gerçekleştiği göz ardı edilmemelidir. Olaylarla ilgili ilişkiler, olayların mekân boyutu ile de ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Olayların yaşandığı yer olması itibariyle mekânın, öncelikle yapıcı bir özelliği vardır. Toplumsal ve siyasal olaylarda bu özellik daha açık görülmektedir.

Mekân boyutunu ele alırken bu olgunun son derece karmaşık, değişken ve dinamik olduğuna dikkat edilmelidir. Zira insan ve zaman, mekândan bağımsız düşünülmemeyeceği gibi mekân da, insan ve zamandan bağımsız düşünülmemelidir. Mekân bir süreç içinde, bir etkileşim sonucunda meydana gelir ki bu etkileşimin aktörleri insan ve doğadır. İnsan sosyal, kültürel vb. süreçlerle; doğa ise meteorolojik, morfolojik vb. süreçlerle mekânı biçimlendirir, bu biçimlendirme, tüm bu süreçlerin sonuçlarını içeren bir birikime neden olur ve bu birikimin sahnesi de mekândır. Mekân, zamanın yükünü taşıdığı gibi gündelik, toplumsal veya politik olanın türlü boyutlarına da sahne olmaktadır. Bir birikim alanı olan mekân; edilgen değildir; girdi sağlar, değiştirici, yönlendirici işlevi vardır.

Gerek toplumsal ve siyasal ilişkilerde olsun gerek diğer ilişkilerde olsun, mekân, işlevleri itibariyle pek çok bilim dalının dikkatini çekmiştir. Mekânın farklı bilimler tarafından ele alınmış olması bu boyut hakkında soyut ve somut farklı adlandırmaları beraberinde getirmiştir. Bu adlandırmalardan bir kavram olarak *coğrafya* özellikle somut bir ifade biçimi ve mekân boyutunu temel alan bir bilim dalının da adı olması nedeniyle öne çıkmıştır. Coğrafya, olayların üzerinde gerçekleştiği, mekân boyutunu, somut bir ifadeyle, yeryüzünü ele alan bir bilim dalıdır. Bu kavramın kullanılması, sosyal ve siyasal olayların doğasını ifade etmede yardımcı da olmuştur. Çünkü yeryüzünde hiçbir coğrafi faktör eşit ve homojen bir dağılım göstermez. Bu durum insana çeşitli zorluklar çıkarır veya imkânlar sunar.

Yaradılışından bu yana önce yaşamının sonra daha iyi yaşamının çabası içinde olan insanlar da zorluklardan kaçınmak, imkânlardan faydalanmak için bir arada yaşamaya yönelmiştir. Topluluk halinde yaşam güç ilişkilerinin doğmasını beraberinde getirmiş, siyaseti ortaya çıkarmıştır. Coğrafya siyasetin yapıldığı yer olmakla kalmamış, insanların ihtiyaç duyduğu kaynakları barındırması itibariyle tarafsız olamamış siyasetin konusu, güç ilişkilerinin aracı da olmuştur.

Tekniğin gelişmesiyle birlikte günümüze kadar gelen süreçte coğrafyanın etkilerinin eskisi kadar belirleyici olmadığını kabul etmekle birlikte bu etkilerin hiç olmadığını söylemek de yanlış olacaktır. İnsan ve zamandan bağımsız olmadığı düşünüldüğünde coğrafyanın etkilerinin sosyal ve kültürel olarak taşındığı, gelenek göreneklere hatta politikalara yansıdığı tarihsel olarak bir birikimin ve etkileşimin konusu olduğu açıktır.

Coğrafya ile toplumsal ve siyasal olgular arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusu olduğu, içinde bulunulan dönem ve şartlar itibariyle derecesi tartışmalı olsa da kabul edilmiştir. Coğrafya; konumdan yükseltiye, yer şekillerinden iklime, yerüstü ve yeraltı kaynaklarına kadar pek çok unsurdan oluşmaktadır. Coğrafi unsurların çeşitliliği etkileşimi de çeşitlendirmektedir. Bu durum, tarih boyunca toplumu ve siyaseti inceleyen düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Bu ilginin sonucunda bu ilişkiyi inceleyen pek çok çalışma ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaları yapan birçok ismin düşüncelerinin bir kısmı günümüz şartlarında tartışmalı ve yanlışlanabilir olsa da dönemi itibariyle çok ses getirmiş ve sonraki dönemlerde bu yönde araştırmaların yapılmasına ve zengin bir literatürün oluşmasına yardımcı olmuştur. Determinizmden kaçınıldığında ve beşeri faktörlerle birlikte ele alındığında coğrafi faktörler, sosyal olguları açıklamada yeni pencereler açacaktır. Günümüzde coğrafya ve siyasetin yan yana geldiği, bir arada kullanıldığı çalışmalar hatta araştırma alanları mevcuttur. Ancak bunlar siyasetin birtakım temel sorularına cevap arayan değil başka çalışma alanlarının ürünleridir. Jeopolitik ve Siyasi Coğrafya bu kavramları ele alsa da Siyaset Sosyolojisi penceresinden bu ilişkiyi sistemli bir şekilde ele alan son isim olarak Montesquieu kabul edilmiştir.

Kendisinden sonra coğrafya-siyaset ilişkisini konu alan çalışmalar ya Jeopolitik ya da Siyasi Coğrafya çerçevesinde ele alınarak determinist bir karakter kazanmış ve sosyolojik bakış açısı dışına çıkmıştır (Demir, 1998: 293-294).

1. Coğrafya-Sosyoloji ve Siyaset İlişkisine Dair Görüşler

Tarih boyunca, çeşitli sosyal ve siyasal olguların coğrafi unsurlar ile ilişkili olduğunu savunan ve söz konusu ilişkiyi açıklamaya yönelik sayısız görüş ortaya atılmıştır. Özellikle de coğrafya ile kültür, politika, ekonomi, din ve sağlık gibi önemli pek çok sosyal olgu arasında ilişki kurulmuştur. İnsanların ve toplumların tutum ve davranışları ile yaşadıkları çevre arasındaki ilişkinin, coğrafyanın siyasal ve toplumsal yaşam üzerindeki doğrudan veya dolaylı etkilerinin araştırılması çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Bu konu hakkındaki düşüncelerin iki bin beş yüz yıllık bir geçmişinin olduğu belirtilmektedir (Sönmezoğlu, 1989: 397).

Tarihin en eski dönemlerinden günümüze ulaşan Doğu düşüncesinden birçok eski doküman, coğrafi unsurların yaşayışa dair etkilerine işaret etmektedir. Eski astrolojik inanışlar, esasında insanların alın yazılarının yıldızlar ve başka coğrafi koşullar tarafından yönetildiği üzerine fikirler vermektedir. Bunun yanında atasözleri ve adları günümüze kadar ulaşan yüzlerce fikir adamının görüşleri; coğrafi faktörlerin ruh, beden, sosyal ve tarihsel olaylar üzerindeki etkilerini çeşitli biçimlerde göstermiştir (Sorokin, 1994:102).

Çalışmaların siyasetle olan ilişkisi özelinde de benzer bir geçmiş söz konusudur. Bir toplumun siyasi karakteri, örgütlenmesi, davranışları ile coğrafi çevresinin ilişkili olduğuna dair düşünceler de çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu durum, Antik Yunanlılardan başlayarak, Eski Mısır ve Hint-İran medeniyeti vb. birçok kültürden düşünürün üzerinde çalışma yaptığı, fikir geliştirdiği bir inceleme alanı haline gelmiştir. Herodotos, Mısır'ın gelişmesinde ve önemli bir medeniyet olmasında Nil Nehri'nin rolüne dikkat çekmiştir (Herodotos, 1973: 133). Platon, devlet ve o devletin üzerinde bulunduğu araziyle olan ilişkisini incelemiş, doğal afetlerin devletleri çöküşe götürebileceğini belirtmiştir (Göze,

1983: 39). Hippocrates, yaşanılan yerin dağlık veya düz oluşunun, toprağın verimliliğinin, havanın kuru veya nemli oluşunun, suyun sertliğinin ve mevsimler arasındaki farklılıkların vb. o bölgelerde yaşayan insan ve toplumların fiziksel yapısı, sağlığı, gelenekleri, alışkanlıkları, zihniyeti, politik tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu vurgulamıştır. Antik Yunan medeniyetinde Aristoteles, toplum ile fiziki çevre arasındaki ilişkiyi sistematik olarak ele alarak sorunsallaştıran ilk düşünür olması nedeniyle diğer isimlerden ayrılmaktadır. Yaşadığı Atina'dan hareketle ülke konumunun önemini vurgulayan Aristoteles'e göre bir ülkenin, hem saldırılara karşı savunulması için dağ ve tepelerle korunuyor olması hem de deniz ticaretinden faydalanabilmek için deniz kıyısına yakın bir yerde kurulmuş olması gerekmektedir (Aristoteles, 1993: 207).

Roma İmparatorluğu zamanında da coğrafya-siyaset ilişkisine dair çalışmalar yapılmıştır. Cicero devletin, ülke unsuru üzerinde durmuş, bir ülkenin sosyal ve siyasal tehditlere karşı ne gibi şartlar taşıması gerektiği konusuna değinmiştir (Göze, 1959: 11). Strabon, Roma İmparatorluğu üzerinden yaptığı incelemeler sonucunda devletlerin siyasi faaliyetleri ve yaşadıkları coğrafyalar arasında ilişki kurmaya çalışmıştır. Ayrıca dağlık kesimlerde yaşayanlarla ova ve sahil kesimlerde yaşayanlar arasında medeni bir karşılaştırma yapmış ve farklılıklarını coğrafi gerekçelere dayandırmıştır (Strabon, 2000: 110-111).

Orta Çağ'da Batı'da Machiavelli, Doğu'da İbni Sina çeşitli sosyal olgularla coğrafi koşulları ilişkilendiren isimlerdendir. Doğu'da ayrıca İbni Haldun yaşanılan yerin coğrafi özelliklerinin insanın tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu belirtmiş, kendinden önce hâkim olan ırksal yaklaşımı reddetmiştir (Say, 2011: 401). Aydınlanma Çağı ile birlikte Bodin, J. J. Rousseau, Michelet gibi fikir adamları devrimler, kölelik, yönetim biçimleri gibi çeşitli konularda farklı coğrafyaları karşılaştırmışlar, Doğu-Batı, Kuzey-Güney ayrımları üzerinden birtakım analiz ve sınıflandırmalar yapılmıştır (Kışlalı, 1987: 29). Bu dönemde yaşayan Montesquieu ise döneminde popüler olarak yapılan pek çok tartışmayı coğrafi faktörler üzerinden ele almıştır. Coğrafi faktörlerin bütüncül etkileri üzerinden Asya ve Avrupa toplumları arasındaki farklılıkları ortaya koymuştur.

Coğrafi keşiflerin adeta bir yarışa dönüşmesi sonucu ortaya çıkan güç ilişkileriyle birlikte coğrafyaya olan ilgi artmış, hatta siyaset ve uluslararası ilişkiler gibi alanlar çerçevesinde ele alınış şekli değişmiştir. Kant öncülüğünde tarih ile birlikte coğrafya, özel bir yere kavuşmuştur. Kant, tarihin zamansal, coğrafyanın ise mekânsal yaklaşımı kullanmasından dolayı, neyi inceleyeceklerini değil nasıl inceleyecekleri üzerinde durmaları nedeniyle diğer bilimlerden ayrıldığını, tarih ve coğrafyanın diğer bilimlerle birlikte sınıflandırılmayacağını ileri sürmüştür (Tümertekin ve Özgüç, 2004: 33). Coğrafyaya atfedilen önem bu tarihlerden itibaren *Siyasi Coğrafya*'nın ayrı bir bilim dalı haline gelmesiyle hat safhaya çıkmıştır. Le Play, Herder, Braudel ve özellikle Ratzel öncülüğünde kurulan *Jeopolitik* bilimi ile birlikte bu ilginin determinist bir boyut kazandığı bir dönem yaşanmıştır. Zira bu bakış açısıyla birlikte neredeyse tüm sosyal olay ve olguların coğrafi faktörler tarafından belirlendiği görüşü ortaya atılmıştır (Akbulut, 2006: 828). Bu görüş 1930'lara kadar oldukça ilgi görmüştür. Bu fikre dayanılarak toplumların diğer toplumlar üzerinde egemenlik kurmalarını meşru gösterme amaçlanmış, üstünlük teorileri ortaya atılmıştır. Teknolojik gelişme determinist görüşün iddialarının aşırılığını kanıtlamış olsa da daha sonraki süreçte jeopolitik biliminin önemli isimlerinden Mackinder, Spykman, Haushofer gibi isimlerin öncülüğünde sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel olgular coğrafya ile ilişkilendirilerek politize edilmeye devam edilmiştir. Benzer çalışmalar yakın geçmişte Semple, Huntington, Lacoste gibi isimlerin fikirleri öncülüğünde jeopolitik bilimi altında devam etmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde coğrafya-siyaset ilişkisi birçok bilim dalının konusu olmuş, bu durum ilişkinin, Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik gibi alanlar tarafından bilim dallarının kendi dinamikleri içerisinde ele alınmasına neden olmuştur. Bu ele alış şekli Siyaset bilimi açısından çeşitli aşırılık ve sapmaları beraberinde getirmiştir. Söz konusu ilişkiyi siyaset bilimi çerçevesinde ele aldığımızda ise gerek içeriği gerek sistematik oluşları nedeniyle bazı düşünürlerin çalışmaları ön plana çıkmıştır.

1.1 İklim Teorileri

Görüldüğü üzere, coğrafyanın insan, toplum ve siyaset üzerine olan etkisinden bahsedenlerin sayısı oldukça fazladır. Bu isimler çeşitli sosyal olguları, çeşitli coğrafi unsurlarla ilişkilendiren çalışmalar yapmıştır. Siyaset bilimi açısından ise üç isim ön plana çıkmaktadır: Aristoteles, İbni Haldun ve Montesquieu. Bu farklı zamanlarda farklı medeniyetler içerisinde yaşamış üç isim hem iklimi ele alış biçimleriyle hem de ortaya koydukları sistemli yaklaşımla diğer isimlerden ayrılır.

İklim, bu üç isimde günümüzde kullandığımız klimatolojik bir ifade biçiminden daha fazlasını, yeryüzüne ilişkin bir tasviri ifade etmektedir. Yunan coğrafyacı Batlamyus'un *Yedi İklim* anlayışından itibaren yeryüzündeki farklı coğrafi bölgeler farklı iklimler olarak adlandırılmıştır. Bu anlayış üç ismin döneminde de kabul görmüştür. Bu isimler iklimler üzerinden karşılaştırmalı bir analiz ortaya koyarak siyaset biliminin birtakım temel konularını açıklama çabası içerisine girmişlerdir.

Fiziki çevre ile toplum arasındaki ilişkiyi sistematik olarak ele alan ilk düşünür olarak kabul edilen Aristoteles'e göre iklim, insanlara birtakım erdemler kazandırır. İklimsel farklılıklardan hareketle toplumlar arasındaki farklılıkları izah eden bir yaklaşım ortaya koyar. Bu yaklaşıma göre: Soğuk ülkelerde yaşayanlar askeri erdemlerini koruyabilirler; bu insanlar cesaretli, tutkulu fakat az becerikli ve az zekidir. Bu nedenle bağımsız kalabilirler ama siyasal birlik kuramazlar. Sıcak ülkelerde yaşayanlar kültürel gelişime açık, zeki ve becerili ama az cesaretli ve iradesiz insanlardır, bu nedenle de köleleşirler. Bu coğrafyaların ortasında bulunan Helen ırkı ise hem zeki hem cesaretlidir. Ilıman iklimlerde yaşayanlar hem bağımsızdırlar hem de idare kurabilirler ve bu nedenle uygarlık kurabilecek durumdadır (Aristoteles, 1993: 207). Bu bölgede yaşayan insanlarda kültürel ve askeri erdemlerin gelişimi beraber gerçekleşmektedir. Aristoteles de tıpkı 19. Yüzyıl sonrası Jeopolitikçiler gibi, kendi toplumunu merkez olarak tanımlayarak, Yunan toplumunun diğer toplumlardan üstün olduğu fikrini bir coğrafi faktör olan

iklime bağlamıştır. Ancak bu çabası bir kenara bırakıldığında Aristoteles'in yaklaşımının Siyaset bilimi açısından, iklimler ile toplumsal kişilik ve dahası siyasal rejimler arasında bağlantı kurulan bir değerlendirme olduğu ortaya çıkmaktadır (Kışlalı, 1987: 28).

İslâm medeniyetinin en önemli sosyologu olarak kabul edilen İbni Haldun da fiziki çevre ile bir takım sosyal olguların ilişkili olduğu görüşündedir. İbni Haldun'u öne çıkaran bir diğer nokta ise Aristoteles'in bu konudaki çözümlemesini bir aşama daha ileri taşımış olmasıdır (Kışlalı, 1987: 21-22). Ayrıca sert coğrafi koşulların insanları savaşı olmaya yönelttiği şeklindeki yaklaşım Hippocrates, Thucydides gibi isimler tarafından da ileri sürülmüş olmakla birlikte, bu yaklaşımın en gelişmiş hali İbni Haldun'un yazılarında ortaya çıkmıştır (Say, 2011: 401). Bu bağlamda başta iklimsel koşullar olmak üzere, toplumların yaşadığı çevrenin coğrafi özelliklerinin insanların tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu düşüncesindedir. Coğrafi unsurların fizyolojik etkilerinin de olduğunu ve ayrıca toplumsal ve siyasal olarak gündelik yaşamı da etkilediğini belirtmiştir (Belge, 2016: 65).

İbni Haldun *Mukaddime* adlı eserinde sistemli bir şekilde coğrafi koşulların, toplumların yaşayış ve kaderleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. İbni Haldun'a göre, insan yaşadığı toprağın bir ürünüdür ve yaşadığı coğrafyanın şartlarına göre olgunlaşmaktadır (Fındıkoğlu, 1940: 53). İbni Haldun, dönemine kadar kabul gören insan ve toplumlar arasındaki farklılık ve üstünlük iddialarını meşru gösteren ırksal yaklaşımın yanlışlığını ortaya koyarak, yaşanan coğrafyanın milletlerin kaderini belirleyen etkenlerin belki de en önemlisi olduğunu savunmuştur (El-Husri, 2001: 176).

İbni Haldun Yedi İklim anlayışına bağlı olarak coğrafyaları Sıcak, Ilıman ve Soğuk İklim Bölgeleri olarak sınıflandırmış, bu bölgeleri ayrıntılı şekilde tasvir etmiş, buralarda yaşayan insanları sosyolojik, dini, askeri, ekonomik vb. birçok yönden karşılaştırmıştır ve bunlardan hareketle bir takım genel yargılar ortaya atmıştır.

Montesquieu, Aristoteles'ten başlayıp İbni Haldun'la devam eden çizginin son durağı olarak kabul edilmektedir. İklimle çeşitli sosyal olgular arasına ilişki kuran yaklaşımları geliştirip *İklimler Kuramını* ortaya atan da o olmuştur (Kışlalı, 1987: 28-29). Montesquieu, toplumu etkileyen birçok faktörün olduğunu belirterek bunlar arasında iklimin mizaç ve karakter üzerinde etkili olduğunu *Kanunların Ruhu Üzerine* adlı eserinde savunmuş, Avrupa ve Asya kıtaları arasındaki siyasi ve toplumsal farklılıkları, iklim ve arazi yapısı başta olmak üzere coğrafi faktörler üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Montesquieu, kitabında insan ve toplumların mizaç ve karakterinin aynı ülkenin içinde, kuzey ve güneyinde yaşayan insanlar arasında da farklılaşabileceği fikrini ortaya koyarak coğrafi unsurların bazı hallerde nasıl toplumu belirleyen temel faktör olabileceğini açıklamıştır (Gürkan, 1988: 17).

2. Montesquieu ve İklim Teorisi

Batı'da, pozitivist düşünce biçimi on sekizinci yüzyıldan itibaren etkisini arttırmıştır. Bu dönemde Ampirizm, Rasyonalizmin yerini almış, aklın yanında deney ve gözlem de bilimsel araştırmalarda önem verilen kriterler olmuştur. Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan bu dönemin en önemli isimlerinden olan Montesquieu bu çağın tüm özelliklerini yansıtan bir düşünürdür. Montesquieu'nün coğrafi koşullar ve düşünce düzeni arasında kurduğu ilişki de bu çağdan itibaren yayılan gözlemcilikle akılcılığın bağdaştırılması tutumuna örnek olarak gösterilebilmektedir (Arslan, 2012: 268). Montesquieu Batı'da, devlet yapılarını içinde buldukları coğrafi şartlar üzerinden ele alarak devletlerin yükselme ve düşme sebeplerini kapsamlı olarak inceleyen ilk düşünürdür.

Kanunların Ruhu Üzerine'de bir iklim teorisi ortaya koyan Montesquieu'nün teorisini geliştirirken 1728 yılında, kitabı üzerine çalışmaya başlamadan önce çıktığı Avrupa seyahatinden ve seyahati sırasında okuduğu diğer kıtaları da konu alan seyahatnamelerden esinlendiği belirtilmektedir (Gürkan, 1988: 16).

Montesquieu, olgular arasında zorunlu olarak bir nedensellik bağının olduğunu savunmuştur. Bu zorunlu hali *kanun* olarak adlandırır. Ona göre, olayları, kuralları, kurumları ve yasaları birbirine bağlayan neden sonuç zinciri belirlendikçe asıl gerçek ortaya çıkacaktır (Arslan, 2012: 267). Kanunların kaynağı olarak doğayı gösteren Montesquieu doğayı tanımının yanında insanı anlamaya da çalışmıştır. *Kanunların Ruhü Üzerine*'nin henüz önsözünde, insanın değişken bir varlık olduğunu belirten Montesquieu'ye göre insanı değiştiren ve ona etki eden iklim, din, kanunlar, yönetsel politikalar, geçmişten alınan dersler, ahlak ve gelenekler gibi çok sayıda unsur vardır (Montesquieu, 1963: 535). Tüm bunlar, Montesquieu'nün *genel ruh* adını verdiği, toplumun karakterini belirlemektedir. *Genel ruh* coğrafya ve tarihin meydana getirdiği özel bir topluluğun varoluş, davranış, düşünüş ve hissediş biçimidir (Aron, 2000: 43). Bu etkenler tarih sahnesine farklı toplum, devlet ve kurumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir toplumda bu etkenlerden biri veya birkaçı daha kuvvetli olabilmektedir, böyle bir durumda diğerlerinin etkileri o ölçüde ortadan kalkmaktadır. Vahşi insan topluluklarında iklimin etkisi yoğundur, Çinlileri davranışları yönetir, kanunlar Japonları baskı altında tutar, zamanında Spartalılara ahlak yol göstermiş, Romalıları ise yol gösteren hükümet şekilleri ile gelenekleridir (Montesquieu, 1963: 538). *Kanunların Ruhü Üzerine*'de a priori olarak ileri sürülmüş gibi görünen bu ilkeler milletlerin tarihi deneyiminden çıkarılmıştır (Tütengil, 1956: 12). Ayrıca Montesquieu'ye göre tarihsel süreç içerisinde söz konusu etkenlerden biri veya birkaçı toplumlar üzerinde giderek belirleyici olabilmektedir. Eski toplumlarda maddi nedenlerin egemenliği karmaşıktır ya da Montesquieu'nün ifadesiyle, uygar toplumlardan daha zorlayıcıdır. Montesquieu, eski uluslar, örneğin Fransa ya da İngiltere için fiziki nedenlerin, iklimin ya da toprağın etkisinin ahlaki nedenlerle karşılaştırıldığında daha zayıf olduğunu belirtmektedir (Aron, 2000: 41).

Montesquieu'ye göre, toplum, bir sistemdir ve bu sistemi inşa eden öğeler arasında coğrafya, özellikle de iklim son derece önemlidir. Montesquieu, kültürü

dahi iklimin ürettiğini savunacak kadar ileri gitmiştir (Roskin, 2009: 154). Montesquieu yaptığı analizde daha çok coğrafya ve iklim üzerinden hareket etmiştir, bu unsurların toplumsal yapı, düzen ve gelişmelerini etkileyen ve bireyin karakter ve yeteneğini belirleyen önemli unsurlar olduğunu iddia etmiştir (Kızılcılık, 2006: 145). Öte yandan Montesquieu, toplumların belli bir gelişmişlik düzeyine ulaştıktan sonra, coğrafi çevrenin yoğun etkisinin eskisi kadar söz konusu toplumlar üzerinde belirleyici olmadığını da ifade etmektedir. Montesquieu'ye göre; toplumsal gelişme, salt fiziksel öğelerin etkisini zaman içinde zayıflatırken; ahlaki öğelerin etkisini de güçlendirmektedir (Swingewood, 1998: 32).

Montesquieu, genel kurallara ulaşma arzusunu, gözlemleriyle birleştirdiği Avrupa seyahatinde ilgi çekici tespitlerde bulunmuştur: Ona göre; Almanya gezmek için, İtalya kısa bir zaman kalmak için, İngiltere düşünüş için, Fransa ise yaşamak için iyidir (Havens, 1971: 114). Montesquieu'ye göre insan zihinsel anlamda iklime daima bağlı kalmaktadır, iklim öyle güçlü bir etkidir. Ona göre iklim, öncelikle insanın biyo-psikolojik yapısını dolayısıyla karakterini etkilemektedir (Gürkan, 1988: 17). Montesquieu insanların karakter ve eylemlerini iklim üzerinden ele alarak bunlar arasındaki farklılıkların insanların huy, duygu ve davranışlarına da yansıdığını belirtmektedir. Montesquieu bu konudaki düşünceleriyle Aristoteles'i yeniler niteliktedir. Montesquieu, iklimin etkilerini açıklarken sıcak-soğuk, mutedil-aşırı gibi zıtlıklar şeklinde sınıflandırma yaparak sistemli bir yaklaşım ortaya koymuştur.

3. Montesquieu'de İklimin ve Diğer Coğrafi Faktörlerin Etkileri

Montesquieu iklim teorisini geliştirirken kurduğu nedensellik bağımlı bilimsel bir temele oturtma çabasıdır. İklimin insana olan etkilerinin ilk olarak fizyolojik alanda olduğunu savunur. Montesquieu'ye göre soğuk hava vücudun liflerini etkilemektedir. Soğuk hava vücudun dış liflerinin uçlarını sıkıştırır. Bu nedenle vücudun hem esnekliği hem kuvveti artar. Ayrıca kanın dıştan kalbe dönüşü kolaylaşır, kalp daha iyi işler, vücut sıvıları daha dengeli olur. Bunların

sonucu olarak da kişi, kendisi hakkında daha iyi bir kanıya sahip olur, kendine daha çok güvenir, cesur olur, mert olur, öç alma isteği azalır, erdemli olmaya özen gösterir, kolay kuşkulalmaz, hile ve ikiyüzlülüğe başvurmaz, zevklerine düşkün olmaz, acıya karşı daha dayanıklı olur. Tıpkı bir delikanlı gibi gözü pek olurlar. Bu kişiler özgürlüğüne düşkün, samimi ve açık kalpli olurlar. Ancak soğuk havanın olumsuz etkileri de vardır. Öncelikle soğuk havaya maruz kalan insanlar az meziyetli insanlardır. Besinleri kolayca sindirdikleri için bu durum onların iri yarı olmalarına ancak yavaş hareket etmelerine sebep olmaktadır. Böyle insanlardan oluşan toplumlar; avlanmaya, seyahate, şaraba ve savaşa düşkün toplumlardır (Montesquieu, 1963: 415).

Montesquieu'ye göre, sıcak iklimlerde ise insanlar üzerinde yukarıda sayılan tüm biyolojik, psikolojik ve davranışsal durumların tersi gerçekleşir: sıcak hava nedeniyle sinir uçları en ufak etkilere karşı açık ve yumuşaktır. Sıcak iklimde yaşayan insanlar tembel, zevk ve şehvete düşkünlüdürler. Tutkular daha çabuk belirir, daha çabuk giderilir. Korkak fakat kurnaz olan bu insanlar sonsuz bir hayal gücüne sahiptirler (Gürkan, 1988: 17). Montesquieu, hayal gücü, tat alma, canlılık gibi bazı hadiselerin küçük duymalara bağlı olduğu görüşündedir. Sıcaklığın daha etkili olduğu güney ülkelerinde yaşayan insanların iklimin etkisiyle, dünyanın en kuvvetli etkilerini çabucak aldıkları görülür. Kuzeye gidildikçe soğuk nedeniyle derinin kalınlaşmış sinir hücrelerinin zayıfladığını bu etkiye maruz kalan insanların ancak ve ancak çok güçlü duymaları alabileceğini belirtmektedir.

Sıcak ve soğuk hava koşullarının etkileri konusunda Aristoteles'in görüşlerini daha sistemli bir şekilde geliştirerek, ortaya koyan Montesquieu, kısıtlı bir şekilde de olsa Aristoteles'in izah etmediği ılıman iklimleri de değinmiştir. Montesquieu'ye göre, ılıman iklimlerde yaşayan insanların davranışlarında, kusurlarında hatta meziyetlerinde kararsız oldukları görülmektedir. İlıman iklimlerde, iklim bu kararsızlıkları giderecek kadar insan ve toplum üzerinde kuvvetli bir etkiye sahip değildir (Montesquieu, 1963: 420). Montesquieu bu ortamda; insan, toplum ve bunlara dair olgular üzerinde etkili olan diğer unsurların daha belirleyici olduğunu belirtmektedir.

Montesquieu, iklimlerden hareketle insanları, enlemlere göre sınıflandırabileceğimizi söylemektedir. Seyahat ettiği birçok Avrupa ülkesini kuzey-güney ekseninde karşılaştırmıştır (Montesquieu, 1963: 30). İnsanların zevklere olan düşkünlüğünün kuzeyden güneye doğru arttığı, ahlaki tutum ve davranışlarının ise azaldığı gibi ifadeler kullanmıştır. Montesquieu'ye göre, Avrupa'nın güneyinde yaşayanlarla kuzeyinde yaşayanlar arasında bir çeşit denge vardır. Güneydekilerin imkânları çok, ihtiyaçları azdır, doğa onlara çok şey vermiş, karşılığında çok az şey istemiştir. Avrupa'nın kuzeyinde ise bu durumun tam tersi ile karşılaşılır. Denge doğanın, güneyde yaşayan toplumlara verdiği tembellikle, kuzeyde yaşayan toplumlara verdiği çalışkanlık sayesinde sağlanmıştır (Montesquieu, 1963: 30).

Montesquieu'ye göre, kuzeyde yaşayan toplumlar çok çalışmak zorundadır. Çalışmazlarsa hiçbir ihtiyaçlarını karşılayamaz, bunun sonucunda yabanileşirler. Güneyde ise imkânların daha rahat olması ve ihtiyaçların kolay giderilmesi tembelliği doğurmuştur. Güneyde köleliği doğal bir şekle sokan da bu olmuştur. Güneydeki insanlar zenginlikten kolaylıkla vazgeçebildiği gibi, özgürlüklerinden de vazgeçebilirler. Ama kuzeyliler ihtiyaçlarını giderebilmek için özgürlüklerine muhtaçtır (Montesquieu, 1963: 30). Montesquieu'ye göre, iklim ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılayacak imkânları etkileyerek kölelik ve özgürlük eğilimlerini belirlemektedir.

Montesquieu güney ülkelerinde ince ama duygulu bir makineye benzettiği insanın, kendini her türlü basit zevke kaptırabileceğini belirtmektedir. Bu durumda insan ahlaki tutum ve davranışlardan oldukça uzaklaşır. Sıcak iklimin hâkim olduğu yerlerde çeşitli tutkular yüzünden suçların sayısı da artar. Aşırı sıcaklığın etkili olması durumunda kişinin sivrilebilmesi kolay olmaz, kişi öylesine tembelleşir ki, eğilimleri edilgen bir hal alır. Kişi mutluluğu tembellikte bulur. Adeta vücut tembellikleri ruh tembelliğine dönüşür. Bu durum hareket, çaba, çarpışma gibi dinamizm gerektiren şeylerden kaçınmayı gerektirir. Bunun sonucunda kişi kendi kendini yönetmek yerine köle olarak yaşamayı dahi tercih eder (Montesquieu,

1963: 420). Montesquieu'ye göre bu nedenle, güney toplumlarında kölelik yaygındır ve meşru olarak görülmektedir.

İklimin, kölelik eğilimini olduğu gibi dış güçlerin hâkimiyetine girmiş milletlerin, bu duruma karşı tepkilerini de etkilediğini düşünen Montesquieu bu görüşünü Hintliler üzerinden örneklendirir. Düşünür, tabiatın Hintlilere cesaret vermediğini, birçok sebepten ölümden korkar gibi korktuklarını, Avrupalıların orada doğan çocuklarında dahi bu durumun görüldüğünü söyleyerek hayal güçleri nedeniyle akıl almaz şeyler yapmamaları için bu insanların akıllı uslu bir yasayla yönetilmesi gerektiğini belirtmektedir. Zira bu yargının Yeni Dünya'da da geçerliliği vardır. Montesquieu, Meksika ve Peru gibi baskıcı imparatorlukların Ekvator çizgisi çevresinde olduğunu, kıtada küçük ve hür milletlerin hemen hepsinin ise kutuplara yakın bölgelerde yaşadığını belirtmiştir (Montesquieu, 1963: 449). Kuzeyde, soğuk iklimlerde yaşanan duruma, oradaki toplumların söz konusu tutumuna da eski zamanlardan örnek verir; Montesquieu, Romalılar zamanında Avrupa'nın kuzeyinde yaşayan halkların, iklimin sağladığı sağduyu sayesinde Roma egemenliğine karşı koymuş olduklarını belirtmiştir (Montesquieu, 1963: 421).

Kanunların Ruhu Üzerine'nin çeşitli bölümlerinde köleliğin insan doğasına aykırı olduğunu savunmakla birlikte Montesquieu bunun iklimin yoğun etkisinin bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Maddi nedenlerin baskın olduğu, bütünlüğü pekiştirecek manevi unsurların etkin olmadığı durumlarda özgürlüğe düşkünlükteki farklılıklarının yalnızca ülkeler arasında değil, bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında da görülebileceğini belirten Montesquieu bu konuda, Çin ve Kore'nin kuzey ve güneyini örnek göstererek nispeten sıcak olan güneyde yaşayan insanların öteden beri köle halinde, nispeten soğuk olan kuzeyde yaşayan insanların ise hürriyet içinde yaşadığını ifade etmektedir (Montesquieu, 1963: 488). Hatta Montesquieu buradan hareketle, hükümet merkezlerinin seçiminde dahi iklim koşullarına dikkat edilmesi gerektiğini savunmuştur. Güneyde bir merkez seçildiği takdirde kuzeyin kontrolünün zor olacağını hatta elden çıkabileceğini, kuzeyde bir merkez seçilmesi halinde ise ülkenin güneyinin rahatlıkla elde tutulabileceğini savunmuştur (Montesquieu, 1963: 498).

Montesquieu'ye göre yaşanan yerin bir ada olması ve anakaradan belli mesafelerde uzak olması, toplumların özgürlüklerine düşkünlüklerini etkileyen bir başka coğrafi faktördür. Ana karadaki etkilerden yeterince uzak olması ve bir de iç ulaşım imkânlarının elverişli olması halinde ada, toplumunun siyasal birliğin sağlanmasına sürat kazandırır (Say, 2011: 398). Montesquieu, adalıların özgürlüklerine ana karada yaşayanlardan daha düşkün olduğunu söylemektedir. Genel olarak adaların alanları küçüktür. İnsanları bir arada yaşamaya zorlar. Bu nedenle halkın bir bölümünün, başka bir bölümünü baskı altında tutmak için elverişli ortam yoktur. Deniz, adalıları büyük imparatorluklardan ayırdığı için tiranlar oralara kadar uzanamaz; deniz, fetih akınlarını durdurur. İstila hareketlerinin dışında kaldıkları için adalılar, siyasal ve toplumsal kurumlarını kolayca muhafaza ederler (Montesquieu, 1963: 504). Kendilerini coğrafi avantajların yardımıyla dış etkilerden mümkün olduğunca koruyan ada milleti hürriyetlerini korumak için büyük kalelere, kara kuvvetlerine ihtiyaç duymaz. Böylece coğrafi faktörler belirleyicilikten çok destekleyici nitelik kazanır. Kara milletleri ise kaynaklarını hep kalelere, kara ordularına harcamak durumundadır. Ada devletinin, ticaretle uğraşması halinde denizlerde hâkimiyet kurması olanaklıdır (Montesquieu, 1963: 570). Montesquieu isim vermeden iki yıl kadar yaşadığı İngiltere'nin bir değerlendirmesini yapmıştır. Orada durmadan siyasetten söz edilmesini coğrafyanın, insanlara geniş görüş imkânı vermesine bağlamıştır (Montesquieu, 1963: 576). Duverger, Montesquieu'nün *ada* ifadesini geniş anlamda almak gerektiğini ileri sürmüştür. Duverger, çöllerin adaları demek olan vahaları, Nil gibi çöllerle çevrili kimi nehirlerin vadilerini, kesif ormanların içlerindeki açıklık alanları da denizlerdeki adalara benzetmektedir (Duverger, 1984: 52). Bu coğrafi unsurların da tıpkı bir deniz, okyanus gibi izolasyon ve istilalara karşı koruma sağlaması Duverger'in benzetmesini destekler niteliktedir.

Bu coğrafi unsurların yanında Montesquieu'ye göre, toprak verimliliği özgürlük eğilimi konusunda belirleyici unsurlardandır. Her ne kadar toprak konusundaki görüşlerinin özgünlüğü tartışmalı olsa da bir nedensel mantık ortaya

koyan Montesquieu'ye göre, bir ülkede toprağın verimli olması, o ülkede yaşayanların tabii olarak bağlılığını sağlamaktadır (Aron, 2000: 39). Montesquieu'ye göre, ekilebilir toprağı verimli ve geniş olan ülkelerde çiftçiler toprağı ekip biçmeye kafa yorduğundan özgürlükleriyle ilgili sorunlarla pek ilgilenmezler. Bundan dolayı tüm hükümet şekillerini eşit görürler. Sıcak iklimde yaşıyormuş gibi bolluktan gevşerler, canını seven insanlar yağmalardan ve ordulardan korkarlar, bunun sonucunda da verimli topraklardan kaçarlar. Bu nedenle bu bölgeler savunmasız kalarak, istilalara açık hale gelir. Bu nedenle yabancı saldırılara karşı koymak imkânsız hale gelir. Aslında bu insanların bir kez boyun eğdikten sonra artık özgürlük ruhunu yakalamaları da kolay olmaz. Verimli ovalarda paylaşılacak çok şey vardır ve aslan payı hep güçlüünün olmuştur. Topraktan elde ettikleri ürünler, bir bağlılık belirtisi halini alır. Buna karşın, ekilebilir toprağın az olduğu, dağlık topraklarda halklar az şeye sahip olduklarından bunları korumak da oldukça kararlı olurlar (Montesquieu, 1963: 500). Hürriyetleri dağlardaki insanların adeta tek nimetleri olduğu için de bu ülkeleri zapt etmek kolay değildir.

Montesquieu'ye göre, kıraç topraklarda yaşamak toplumları çalışkan, ciddi ve savaşçı olmaya zorlamıştır (Montesquieu, 1963: 504). Çünkü demokrasi özgürlükten başka kaybedecek şeyi olmayanların tercih ettiği rejimdir. Buradan hareketle Montesquieu, siyasi rejimler konusunda bir coğrafi kriter daha ortaya koymuştur: Tek kişinin yönetimi daha çok verimli ülkelerde, çok kişinin yönetimde söz sahibi olduğu hükümetler de toprağı verimli olmayan ülkelerde kurulur. Özgürlüklerine düşkün olmalarından dolayı burada ılımlı bir yönetimin ve kanunların olması gerekmektedir. Bu duruma örnek olarak da kıraç toprakların olduğu Atina'da hep demokratik yönetimler olmuşken, verimli toprakların olduğu Sparta'da aristokrasi egemen olması verilmiştir (Montesquieu, 1963: 501).

Montesquieu genel ifadelerle, iklim ile siyasi rejimler arasında ilişki kurmuştur. Ona göre cumhuriyet, özellikle tutkuların az ateşli olduğu soğuk memleketlerde, zorbalık ise sıcak ülkelerde görülmektedir. Monarşi ise kendisine

en elverişli olan ılıman iklimin hâkim olduğu ülkelerde ortaya çıkmaktadır (Mosca, 1968: 123). Montesquieu, bu konuyu diğer coğrafi faktörleri de analizine dahil ederek açmıştır. Rejimi belirleyen faktörler arasında başka coğrafi faktörleri de göstermiştir. Montesquieu, iklimin siyasal ve toplumsal olgular üzerindeki etkilerini değerlendirirken yalnızca kuzey-güney ayrımını dikkate almamıştır. Ülkelerin kendine özgü topografyalarının, konumlarının ve diğer coğrafi özelliklerinin de başta yönetim biçimleri olmak üzere pek çok şey üzerinde etkili olduğunu savunmuştur. Montesquieu'ye göre yönetim şekilleri fiziki çevre şartlarından doğmuştur (Montesquieu, 1963: 14). Montesquieu'nün, demokrasi, monarşi ve despotizm olarak sınıflandırdığı yönetim şekli ne olursa olsun toplumun coğrafyadan kaynaklanan özel yapısına uygun olmalıdır. Ona göre, demokrasi ancak coğrafi açıdan küçük ölçekteki toplumlarda, monarşi orta büyüklükteki toplumlarda, despotizm ise çok geniş ölçeğe sahip coğrafyada yaşayan toplumlarda olanaklıdır (Tütengil, 1977: 26). Cumhuriyetin yaşaması ülkenin hâkimiyet alanının küçük olmasına bağlıdır. Saltanat ise coğrafi açıdan küçük ülkelerde demokrasiye dönüşürken, büyük ülkelerde hükümdar, önemli görevlerdeki kişileri göz önünde tutamadığından itaat etmelerini sağlamak için despotizme dönüşmek zorundadır (Kışlalı, 1987: 33). Montesquieu, Eski Yunan ve Roma demokrasilerinin yıkılmasında devletlerin yayılmacı politikaların rolü olduğu görüşündedir.

Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*'nin bir bölümünde Asya ve Avrupa'nın coğrafi farklılıkları üzerinden iki kıtanın siyasi ve sosyal farklılıklarını karşılaştırır. Montesquieu'ye göre, istibdat yönetimleri, iklimin insanlarını korkak ve tembel hale getirdiği sıcak olan güney ülkelerinde ve yer şekillerinin geniş bir yayılıma imkân tanıdığı Asya'da egemendir. Asya, mutedillikten uzak hava koşullarının Avrupa'ya göre daha etkili olduğu bir kıtadır. Ilımanlıktan uzaklaşıp iklimsel koşulların sertleşmesi, insan üzerinde baskıya yol açmıştır. İnsan ya miskin ya da yırtıcı olur, bunun sonucunda zorbalık görülür (Arslan, 2012: 268). Montesquieu, Asya'nın kuzeyinde yaşayanların efendileri için istila ettiği,

Avrupa'nın kuzeyinde yaşayanların ise özgür insanlar olarak Avrupa'yı istila ettiği kanısındadır. Asyalılardaki bu ruh hali göç edilen yerlere de taşınır (Kışlalı, 1987: 32). Bu sebeple kuzeyden bir millet güneyde bir yeri fethettiğinde onların tüm kötü alışkanlıklarını alarak kendi milletine de köle gibi muamele etmeye başlar. Montesquieu'ye göre, ılıman iklimin geniş bir alanına yayıldığı Avrupa'da ise hürriyetlerine düşkün insanlar birbirlerini yenseler bile Asya tipi istibdat yönetimleri kurmaları söz konusu olmaz. Avrupa'da insanlar yapıcı bir ruha sahiptir. Yönetimleri ılımlı, insanları kanunlara saygılıdır. Oysa tarihte ne Asya'da ne de Güney Asya gibi sıcak bir iklime sahip olan Afrika'da insanların hürriyet arayışı hiç olmamıştır (Gürkan, 1988: 18). Tüm bunlar ortaya koyuyor ki Montesquieu'ye göre iklimin yanı sıra dağ, ova gibi arazi yapıları da özgürlük eğilimlerini, siyasi rejimleri etkileyen, iklimin etkisini kıran ya da yayan coğrafi koşullardandır.

Topografya, etkisini kırabilmesi nedeniyle iklim üzerinde etkili olan bir coğrafi unsurdur. Geniş düzlükler iklimin etkilerinin iç kesimlere kadar yayılmasını sağlamıştır. Bu nedenle Asya'da tam manasıyla mutedil bir bölge yoktur. Bunun yanına Montesquieu'ye göre, Asya'nın geniş düzlüklere sahip arazi yapısı, güçsüz toplumların kendilerini savunmalarına imkân veren doğal engellerin bulunmadığı anlamına gelmektedir. Asya, Avrupa'ya göre daha güneyde olduğundan, kıtanın su kaynakları daha çabuk kuruyan bir özelliğe sahiptir. Asya'nın iklimi ve dağlarda az kar bulunması, nehirlerin daha az kabarması bunların da etkisiyle saldırılara açık geniş bir arazi yapısına sahip olması baskıcı rejimleri gerekli kılmıştır (Montesquieu, 1963: 496). Güçlüler güçsüzleri istila etmiş ve bu durum geniş ve despotik imparatorlukların kurulmasına olanak sağlamıştır.

Montesquieu'ye göre, dağlık, engebeli ve birtakım coğrafi engellerin olduğu bölgelerde istila riski az olduğundan mutedil yönetim şekilleri benimsenmiştir. Avrupa'da mutedil bölge, iklim bakımından değişiklikler göstermesine rağmen topografik özelliklerinin yardımıyla oldukça geniştir (Montesquieu, 1963: 492). Avrupa'nın dağlar, göller ve nehirlerin doğal sınır ve

engeller oluşturduğu arazi yapısı ise daima geniş bir alana hâkim yönetimlerin kurulmasına imkân vermemiştir. Asya'da, Avrupa'daki gibi komşu ülkeler arasındaki coğrafi unsurlar genel itibarıyla benzer değildir. Bu nedenlerden dolayı Asya'daki milletler kuvvetli ve zayıf diye ayrışırlar. Cesurlarla korkaklar hemen hemen yan yana olurlar. Bu yüzden Asya halkının bir bölümünün istilacı bir bölümünün köle olması gerekir (Montesquieu, 1963: 492). Bu kölelik dayatmasını Avrupa'yı istila ettiklerinde de denemişlerdir ama bu ters tepmiş Avrupa'da toplumlar arasında özgürlük düşüncesinin giderek yükselmesinin sebebi olmuştur. Montesquieu'ye göre özellikle Kuzey Avrupa toplumları iklimin etkisiyle hürriyetlerine düşkün olduğu için, topografyanın da katkılarıyla yabancı güçlere kolay kolay boyun eğmezler. Montesquieu burada Asya'nın tarihte tam on üç kez istila edilmesini, Avrupa'da ise bu durumun sadece dört kez yaşanmasını bunların da Asya'dakilere göre çok zor gerçekleştirildiğini kanıt olarak göstermiştir (Montesquieu, 1963: 493).

Montesquieu'ye göre iklim, bireyin ve toplumun siyasete bakışını da etkileyen çeşitli sosyo-psikolojik hastalıklara sebep olmaktadır. Montesquieu'nün iklim hastalığı olarak da adlandırdığı şey ruhun bunalmasıdır. Montesquieu'ye göre bu hastalığa yakalanan bir millete en uygun hükümet tarzı, insanların değil kanunların hâkim olduğu hükümet tarzıdır (Aron, 2000: 55). Montesquieu'nün düşüncelerinde İngiltere böyle bir ülkedir. Eğer aynı milletin, içinde yaşadığı iklimden dolayı aynı şeylere uzun süre dayanamama, her zaman umutsuz olma gibi huyları varsa, bu tür bir sosyo-psikolojik rahatsızlık sabırsızlığa neden olur ve bu da eğer cesaretle birleşirse bu durum sosyal ve politik yönden önemli bir hal alır. (Montesquieu, 1963: 433). Böyle bir karaktere sahip olmak istibdat rejimlerine karşı son derece etkili olur. Ancak Montesquieu, aşırılık halinde bu durumun olumsuz sonuçlarının da olabileceği konusunda uyarmıştır. Politikayı; yıpratana, amacına yavaş yavaş ulaşan bir törpüye benzeten Montesquieu'ye göre söz konusu karakterdeki kişiler politikanın yavaşlığına dayanamaz, serinkanlılık gösteremezler. Diğer milletlerden daha az başarı sağlarlar, silahlarıyla kazandıklarını, anlaşmalarla kaybederler (Montesquieu, 1963: 434).

Sonuç

Sosyal ve siyasal konularda birey ve toplumun temel aktörler oldukları tartışılmaz bir gerçektir. Ancak bu aktörler de etkileyen ve belirleyen oldukları kadar etkilenen ve belirlenen bir niteliğe sahiptir. Bu güce sahip unsurlar arasında diğer insan ve toplumlar olduğu kadar yaşanılan fiziki çevre de vardır. Bu etkiyi bilimsel olarak ele almak için ihtiyaç duyulan unsurlar; insan, zaman ve mekândır. Olayların mekân boyutunun somut bir ifadesi olan fiziki çevre doğrudan veya dolaylı bir şekilde birey ve toplumu etkilemektedir. Bu nedenle sosyal ve siyasal olguları anlamak ve açıklamak için mekân boyutu oldukça önemli bir yere sahiptir. Foucault'ya göre, on dokuzuncu yüzyıl bir zaman çağı, yirminci yüzyıl ise mekânın öne çıktığı bir çağ olmuştur.

Coğrafya, hem bu somut olguları inceleyen bilim dalı olması hem de diğer fiziki unsurları kapsayan, geniş bir ifade biçimi olması nedeniyle mekân boyutunu ifade etme de daha çok kullanılan kavramdır. Zira sosyal ve siyasal olayların yaşandığı, tartışıldığı yer olan yeryüzünün, coğrafyanın ana konusu olması da bunu desteklemektedir. Coğrafyanın sosyal olguları etkilediği görüşü zaman içerisinde tekniğin ilerlemesiyle değişime uğramıştır. Teknolojinin yardımıyla insan eliyle coğrafyanın da değişime uğraması, coğrafyanın sanılanın aksine değişmez karakterde değil ama görece istikrarlı bir karakterde olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda etkinin karşılıklı olması yani bir etkileşimin söz konusu olması tarih boyunca düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Montesquieu de bu düşünürlerden biri olarak bir teori geliştirmiş, teorisinde coğrafyanın temel unsurlarından olan iklimi, klimatolojik anlamından daha geniş anlamda kullanarak *İklim Teorisini* ortaya koymuştur.

İklimi sistemli bir şekilde ele alış biçimiyle Aristoteles ve İbni Haldun'un devamı olan Montesquieu, Batı'da devlet yapılarını, içinde buldukları coğrafi şartlar üzerinden ele alarak devletlerin yükselme ve düşme sebeplerini kapsamlı olarak inceleyen ilk düşünürdür. Bu düşünceleri çağdaşı Voltaire'den günümüzdeki pek çok isme kadar eleştirilerin konusu olmuştur. İklimin aşırı etkisi

Montesquieu’de, birey ve toplumun önce bedenini sonra da ruhunu etkiler. En sonunda iklim; medeniyeti, ortaya çıkış ve gelişiminde olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. Ancak bu bakış Montesquieu’nün bir coğrafi determinist olduğu anlamına gelmez. Çünkü Montesquieu insan faktörünün önemine vurgu yapan bir düşünürdür. Toplumların gelişmişlik düzeyine bağlı olarak coğrafyanın dışında diğer etkenlerin öne çıkabileceğini söylemektedir ki bu nedenle Montesquieu’nün görüşlerinde iklimin tek başına belirleyici faktör olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Montesquieu’nün analizlerinde iklimin rolünü sosyal ve siyasal olgular üzerinde belirleyici değil etkileyici ve yönlendirici bir işlevinin olduğu şeklinde ortaya koymak daha doğru olacaktır.

Montesquieu’nün ampirizmin etkisiyle teorisini temellendirdiği sınır uçlarına dair savı, döneminde doğrulanamadığı gibi, günümüz imkânlarında da doğrulanması mümkün değildir (Say, 2011: 398). Montesquieu, Fransız ve İngiliz toplumlarını eski toplumlar olarak kategorize ederek iklim gibi somut etkenlerden soyutlamıştır (Aron, 2000: 55). Ancak Doğu’da Çin’in bir kısmı dışında bu kategoriye sokulmuş bir toplum yoktur. İngiltere’nin, iklimin yoğun etkilerinden korunmasını yine bir coğrafi faktörle açıklamış olsa da teorisini destekleyen ikinci bir ada örneği yoktur (Gürkan, 1988: 18). Avrupa’nın çalkantılı siyasi tarihine ve gerek yakın gerek uzak geçmişte farklı rejimlerin bir arada görünmesine rağmen yapmış olduğu genellemeler pek çok isim tarafından oldukça aşırı bulunmuştur (Demircioğlu, 2014: 731).

Montesquieu’nün görüşlerinde Batı’ya olumlu yaklaşırken, diğer toplumlara önyargılı yaklaştığı bir gerçektir. Montesquieu, iklimi temel kıstas olarak göstermesine rağmen aynı paraleldeki Asya ve Avrupa toplumları arasında eğilimler, tercihler vb. konularda iki kıta toplumu arasında çok derin farklılıkların olduğu görüşündedir. Zira diğer toplumları değerlendirirken büyük oranda seyahatnameler gibi öznel yargıların yoğun olduğu kaynaklardan hareket etmiştir. Ancak coğrafya-siyaset ilişkisindeki özel durum tarih boyunca böyle olmuştur. Çok eski dönemlerden Aristoteles de yakın geçmişten Huntington da görüşlerini ortaya koyarken kendi medeniyetlerini merkeze yerleştirmiştir. Günümüz koşullarında

Montesquieu'nün iklimin belirleyiciliği yönündeki görüşleri pek geçerlilik göstermeyebilir. Ancak Montesquieu bu etkilerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini henüz kitabının başında kabul etmiştir. Bununla birlikte somut bir etken olan iklim ve coğrafyanın toplumu etkileyen gelenek-görenekler gibi soyut etkenlerde de bir takım yansımaları olmuştur. Coğrafi koşullara eskisi kadar bağlılık olmasa da bunlara bağlı özel günler ve kutlamalar halen devam etmektedir. Teknolojik gelişmelere rağmen, örneğin bölgelerin mimari yapılarında iklime bağlı farklılıklar etkisini göstermektedir. Kurak iklimlerdeki yapıların çatılarıyla, yağışlı iklim bölgelerindeki yapıların çatıları yalıtım konusundaki gelişmelere rağmen farklılaşmaktadır. Bu gibi kültüre yansıyan örnekler dikkate alındığında Montesquieu'nün görüşlerini günümüzde göz ardı etmek yanlış olacaktır. Nitekim kendi dönemi çerçevesinde değerlendirildiğinde görüşleri uzun yıllar rağbet görmüştür. Olayları nedensel bir bağ ile ortaya koyması onu bilim tarihinde özel bir yere konumlandırmıştır.

Kaynakça

- Akbulut, G. (2006). II. Dünya Savaşı Sonrasında Uygulamalı Coğrafya ve Amerika Etkisi. E. Eğribel ve U. Özcan (Editörler). *Sosyoloji yıllığı-kitap 15: sosyoloji ve coğrafya*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, s. 825-837.
- Aristoteles. (1993). *Politika*. (Çev. M. Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aron, R. (2000). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (4. Basım), (Çev. K. Alemdar). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arslan, M.(2012). Montesquieu'nün siyaset sosyoloji. *Sosyoloji Dergisi*. 3 (1), 263-288.
- Belge, R. (2016). *Bir Beşerî coğrafyacı olarak İbni Haldun*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, A. F. (1998). Jeopolitiğe günümüzden bir bakış. *Uluslararası politikada yeni alanlar yeni bakışlar*. (Der. F. Sönmezoğlu), İstanbul: Der Yayınları, 287-306.
- Demircioğlu, A. (2014). A comparison of the views of Ibn Khaldun and Montesquieu in terms of the effect of climatic conditions on human life. *The Anthropologist*. 17(3), 725-733.
- Duverger, M.(1984). *Politikaya giriş*. (2.Basım). (Çev. S. Tiryakioğlu). İstanbul: Varlık Yay.

- El-Husri, S. (2001). *İbn-i Haldun üzerine araştırmalar*. (Çev. S. Uludağ). İstanbul: Dergâh Yay.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1940) İbn Haldun: coğrafya telakkisi. İstanbul. *İř Üç Aylık Ahlâk ve İçtimaiyat Mecmuası*, 6 (22). 49-59.
- Göze, A. (1959). *Devletin ÷lke unsuru: sınırları ve devletle olan münasebeti*. İstanbul: İÜ Hukuk Fak÷ltesi.
- Göze, A. (1983). *Siyasal düşünce tarihi*. İstanbul: Fak÷lter Matbaası.
- Gürkan, Ü. (1988), Montesquieu ve Kanunların Ruhu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fak÷ltesi Dergisi*,40 (1), 9-31.
- Havens, G. R. (1971) *Fikirler çağı*. (Çev. B. Yeğen). İstanbul: MEB Sosyal Bilimler Komisyonu Yayınları.
- Herodotos. (1973). *Herodot tarihi*. (Çev. M. Ökmen). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset bilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları.
- Kızılçelik, S. (2006). Sosyolojide coğrafyacı görüşler: İbni Haldun, montesquieu ve fernand braudel ekseninde bir değerlendirme. E. Eğribel ve U. Özcan (Editörler). *Sosyoloji yillığı-kitap 15: sosyoloji ve coğrafya*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, s. 138-155.
- Montesquieu. (1963). *Kanunların ruhu üzerine*. (Çev. F. Baldař). Ankara: MEB Yayınları.
- Mosca, G. (1968). *Siyasi doktrinler tarihi*. (2. Baskı), (Çev. S. Tiryakioğlu). İstanbul: Varlık Yay.
- Roskin, M. G. (2009). *Çađdař devlet sistemleri: siyaset, coğrafya, k÷ltür*. (Çev. B. Seçilmiřođlu). Ankara: Adres Yayınları.
- Say, S. (2011). *İbn Haldun 'un düşünce sistemi ve uluslararası ilişkiler kuramı*. İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- Sorokin, P. (1994). *Çađdař sosyoloji kuramları*. (Çev. M. M. R. Öymen). Ankara: K÷ltür Bakanlığı Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (1989). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Strabon. (2000). *Geographika: antik Anadolu coğrafyası*. (Çev. A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşünceinin kısa tarihi*. (Çev. O. Akinhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2004). *Beřer÷ coğrafya: insan, k÷ltür, mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tütengil, C. O. (1956). *Montesquieu'nün siyas÷ ve iktisad÷ fikirleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.